

Minerva

en la impremta: les dones al món del llibre

Les dones en el món del llibre, tradicionalment, actuaven d'intermediaris del negoci: en el període de transició cap a un matrimoni amb un mestre llibreter si eren vídues o pubilles o fins a la majoria d'edat del primogènit hereu del taller si eren mares. És una situació conseqüència tant de l'educació femenina vinculada a l'àmbit domèstic com de les traves legislatives i gremials que impedièn l'exercici professional de les dones. Tot i així, a nombroses ciutats, entre elles Barcelona, abunden els peus d'impremta de l'estil Vídua i Fills, Vídua de i Hereus de.

Rajola valenciana de l'inici del segle XIX
Museu Nacional de Ceràmica i Arts Sumptuàries González Martí
València. Inv. CE1/05471

Lloc:

Primer pis de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació
Universitat de Barcelona
15 d'abril al 15 de maig de 2015

Comitè organitzador:

Pedro Rueda Ramírez (Universitat de Barcelona)
Marta Ortega Balanza (Universitat Autònoma de Barcelona)

Textos:

Marta Ortega Balanza (Universitat Autònoma de Barcelona)

Traducció:

Lluís Agustí (Universitat de Barcelona)
Jesús Gascón, revisió lingüística (Universitat de Barcelona)
Rosa M. Gregori (Arxiu de la Corona de Aragó)
Marina Ruiz (CRAI-UB. Reserva)

Gestió documental i muntatge:

Lourdes González Fernández

Disseny gràfic:

Júlia Baena

Organitza:

"Historia de la publicidad del libro en España: (siglos XV-XX)"
HAR2013-46336-P
Projecte I+D del Subprograma de Generación de Conocimiento,
Programa Estatal de Fomento de la Investigación Científica
y Técnica de Excelencia del Ministerio de Economía y Competitividad

Col·laboren:

Ministerio de Economía y Competitividad (Gobierno de España)
Facultat de Biblioteconomia i Documentació (Universitat de Barcelona)
Exemplar, Grup d'Estudi del Patrimoni Bibliogràfic i Documental
Tàcita Muta, Grup d'Estudis de Dones i Gènere a la Antiguitat
Biblioteca de Biblioteconomia (CRAI-UB)
Biblioteca de Lletres (CRAI-UB)
Biblioteca de Reserva (CRAI-UB)
Biblioteca del Campus Mundet (CRAI-UB)
Biblioteca de Filosofia, Geografia i Història (CRAI-UB)

Minerva i l'ordre simbòlic

Minerva (Atenea) és la deessa de la guerra, la saviesa, les arts i patrona dels artesans; a partir de la Il·lustració i personificada com a la musa Tiposina (*Typosine*), també ho és dels oficis vinculats a la impremta

En el món del llibre, les facultats de Minerva-Tiposina no van arribar a la gran majoria de dones reals, que només rebien una formació professional informal per a tasques poc qualificades i sense reconeixement. Igual que Minerva (que neix per partenogènesi del cap de Júpiter, qui assumeix així una funció exclusivament femenina com és donar a llum), els atributs de la qual s'associen al món masculí i s'identifiquen amb ell, les dones vinculades a la impremta, la llibreria i l'edició estaven sotmeses al sistema patriarcal que estructurava l'ofici.

Les dones no rebien formació perquè la seva funció era parir i criar, exercint un ofici només en cas d'extrema necessitat familiar o quan era l'única opció de continuïtat del negoci. Per aquest motiu i en nombroses ocasions, quan eren hereves d'imprentes i llibreries, malgrat estar familiaritzades amb el negoci, no tenien la capacitació necessària per a portar-lo elles mateixes i havien de delegar-ne la gestió en un mestre llibreter, sempre un home. N'és un cas paradigmàtic Eulàlia Ferrer i Pasqual, filla de llibreter i casada durant trenta-tres anys amb un altre llibreter i que en 1765, quan fa testament, declara que no sap escriure.

Representació al·legòrica de la impremta en la portada de Antonius Matthaeus,
De criminibus (Antwerpiae, 1761)

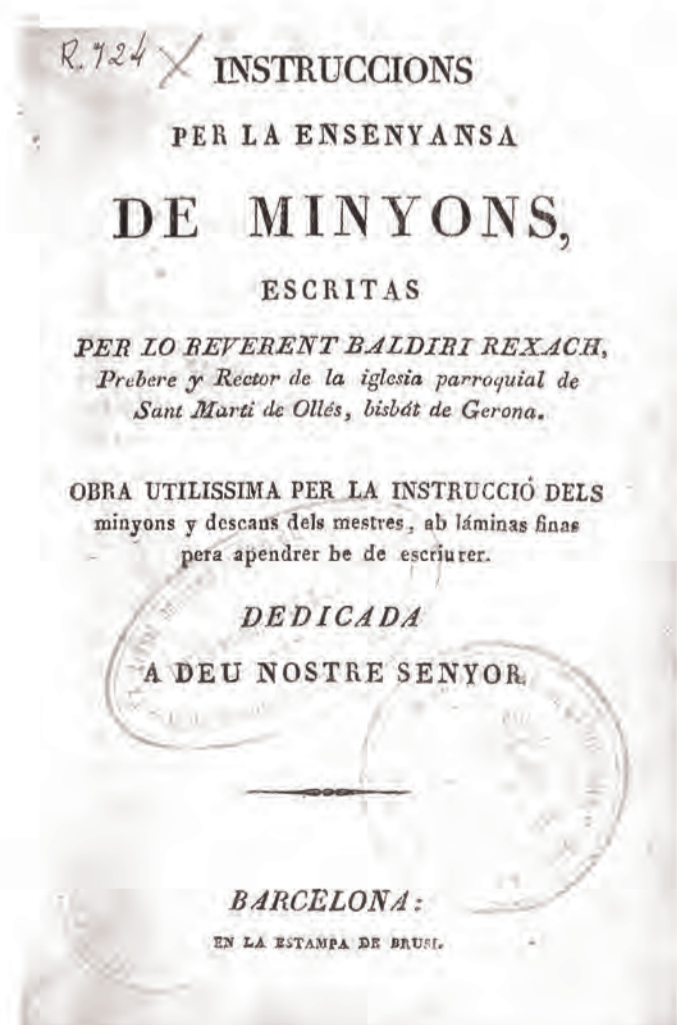

Antoni Brusi i Miravent: un home de negocis

Antoni Brusi va sobresortir de la resta de professionals de la Barcelona del segle XIX gràcies a la seva intel·ligència empresarial i política i una gran visió del negoci, que el permeté d'obtenir privilegis i concessions en els rams de la llibreria, la impremta i la premsa periòdica.

Pertanyia a una família acomodada de comerciants i va aprendre l'ofici d'enquadernador amb Joan Francesc Piferrer. En 1798, es va instal·lar com a llibreter en la Baixada de la Presó (avui de la Llibreteria), cantonada Freneria; es trasllada en 1799 al carrer de la Llibreteria 2, molt a prop de Ferrer. En casar-se amb Eulàlia Ferrer van unir els dos negocis, Brusi i Ferrer des de llavors, i hi incorporaren un taller d'impremta i, en 1806, un molí de paper per a assegurar-se el subministrament i la qualitat del material. Des de 1808, el negoci figura únicament amb el nom de Brusi.

Durant la Guerra del Francès, Brusi va acompanyar el govern legítim amb unes premses mòbils en les quals publicava *La gazeta militar y política del Principado de Cataluña* (posteriorment *Gaceta de Cataluña*). En plena guerra va instal·lar un taller a Tarragona (a la Baixada del Roser), on fins a 1811 va imprimir el *Diario de Barcelona* i la documentació del Congrés Provincial. Més tard, per allunyar-se del front bèl·lic de Catalunya, es va instal·lar a Mallorca, on funda el *Diario de Palma*. Pels serveis prestats durant la guerra se li concedí el títol d'Impressor de Cambra del Rei en 1815.

En 1813, el trobem com a impressor oficial de la Diputació Provincial, continua publicant *La gazeta militar* i l'any següent obté el privilegi del *Diario de Barcelona*, únic diari reconegut oficialment a Catalunya fins a 1816.

En 1820, va engegar el primer taller litogràfic de caràcter comercial a Catalunya i el primer amb continuïtat a tot Espanya, amb Godefroy Engelmann i Louis Vuillaume, i obté el privilegi d'explotació en exclusiva d'aquesta tècnica a l'empara del decret del govern constitucional de 14 d'octubre de 1820, fet que li valgué no poques reclamacions d'altres professionals del gremi. La seva reeixida carrera es va truncar en morir en 1821, víctima de l'epidèmia de febre groga: la firma esdevingué Imprenta Litogràfica de la Viuda e Hijos de D. Antonio Brusi.

Eulàlia Ferrer de Brusi: editora, impressora, llibretera i directora del *Diario de Barcelona*

Eulàlia Ferrer va estar al davant dels negocis familiars des de la mort d'Antoni Brusi en 1821 fins que morí en 1841. S'encarregà en solitari de la llibreteria –incloent-hi la gestió de l'exportació de llibres a l'Havana–, la impremta –també les imprentes mòbils al servei del govern, que, amb la compra de la part de l'hereva de Dorca, adquireix en la seva totalitat–, la litografia, la premsa i altres negocis de diversa naturalesa econòmica. Hi compta amb l'ajut de persones de confiança que ja ho van ésser del seu espòs: Pere, cosí d'Eulàlia, Josep Obiols, Pere Domènech i Pau Soler, qui es casarà amb la seva filla gran Antònia, i continuarà com a home de confiança de l'hereu Antoni Brusi Ferrer.

En 1827 Eulàlia aconsegueix per a la Casa Brusi una menció honorífica en l'Exposició de Productos de la Industria Española, a Madrid, on donà a conèixer els seus avenços en el camp, i fou premiada «por su laboriosidad e ingenio». En 1828, també hi guanyà la medalla de bronze per un mostrari de les lletres d'impremta que fonien. Al llarg de la seva trajectòria, la mateixa Eulàlia va signar contractes importants com el del llibre de monedes de Josep Salvat (1823) o el de la gramàtica francesa de Guillermo Luis Galavotti (1839). També ella, ara amb el seu fill, signa en 1840 la constitució d'una societat amb Josep Torner per a imprimir i vendre una gran obra en volums: *El mundo: historia de todos los pueblos*.

En aquesta trajectòria, però, trobem diverses demandes en els tribunals: tant seves per a defensar els drets i privilegis de l'empresa com d'altres en contra dels mateixos. Perquè es retirés el privilegi reial d'exclusivitat del *Diario de Barcelona* –que Eulàlia va fer renovar per al seu fill–, s'hi van querellar Josep Rubió i Tomàs Gaspar (entre 1822 i 1825) i, més tard, Maties Massanet, Narcís Oliva i el Col·legi d'Impressors i Llibreters de Barcelona. Per l'exclusiva d'explotació de la litografia, Ignasi Estivill interposà demanda en 1823, i en 1830 Maties Massanet la denuncia per vulnerar drets d'autor. Al seu torn, ella demanda Antoni Bergnes de Las Casas en 1831 com a editor del periòdic *El vapor*.

Eulàlia Ferrer formava part d'una nissaga de llibreters i va heretar-ne una de les llibreries més grans de la ciutat, on treballà amb el seu marit durant vint-i-dos anys i, en solitari i sota el nom «Viuda e Hijos de A. Brusi», durant vint més, aconseguint de mantenir i ampliar el negoci heretat i passar-lo al seu fill, que pogué mantenir el privilegi del *Diario de Barcelona* encara uns anys.

Interior d'una llibreria (ca. 1835)

Antonio Brusí Ferrer, impressor i primer marquès de Casa Brusí

Eulàlia Ferrer va guiar i preparar son fill perquè la succeís en el negoci d'impremta i llibreria i en la propietat del *Diario de Barcelona*. En 1837, per a allunyar-lo de l'epidèmia de còlera que assolava Barcelona, i per a evitar que fos reclutat per a la Milícia Nacional, el va enviar a un viatge formatiu per Europa. Antoni Brusí va visitar: París, Londres, algunes ciutats alemanyes, Viena, Praga, Dresden, Hamburg, Lübeck, Sant Petersburg, Hèlsinki, Estocolm i Dinamarca. Durant el viatge va estudiar a la Sorbona (París), algunes assignatures de química, medicina, física, botànica, mineralogia i matemàtiques. Conegué, per mitjà d'uns amics comuns, la jove Jean Wignal, filla d'un comerciant, de qui s'enamora: Eulàlia, però, no permeté el matrimoni.

Tornà a Barcelona en 1838 i començà a treballar en el negoci familiar sense que Eulàlia en deixés la titularitat, el control ni la presa de decisions, per a les que en calien l'aprovació i la signatura. En morir Eulàlia Ferrer en 1841, Antoni Brusí esdevé l'únic propietari de la Casa Brusí, ara «Imprenta de Antonio Brusí»: es preveu que, en cas que morís, passaria la propietat a la seva germana Antònia, amb la condició que el seu marit Pau Soler i els seus descendents canviessin el seu cognom pel de Brusí.

Antoni va modernitzar el *Diario de Barcelona* (ja conegut popularment com *El Brusí* i propietat de la família fins que Maria Josepa Brusí Garcia el ven en 1923) introduint-hi la màquina de vapor i fent servir premses mecàniques. Va participar en negocis ferroviaris i bancaris i fou un dels socis fundadors de la companyia per al canal de Suez, un dels promotors de l'eixample de Barcelona, soci fundador de la Sociedad Catalana General de Crédito (1856) i membre de la Comisión Permanente de Estudios y Estadística (1854). En 1875, Alfons XII li atorga el títol de marquès de Casa Brusí en agraïment al suport que el seu diari havia donat a la restauració monàrquica en Espanya.

Res d'això no hagués estat possible sense l'acció d'Eulàlia Ferrer, que va lluitar per a conservar el privilegi del *Diario*, consolidant-ne la importància, i per a mantenir i ampliar l'empresa familiar. La historiografia n'ha minimitzat el paper i la presenta com a filla, esposa i mare de llibreters i editors, però la seva activitat en solitari demostra que fou molt més que això: llibretera, impressora i editora ella mateixa, empresària d'èxit i primera dona que dirigí un diari a tot Espanya.

Justificar la subordinació femenina: *imbecilitas seu fragilitas sexus*

Les nenes eren educades per al seu destí vital d'esposa i mare. Hom podia esperar que la situació de les dones canviés amb la Il·lustració, amb els avenços en la indústria i la producció, el major accés a l'educació i l'increment de l'alfabetització. No obstant això, l'anomenada «república de las letras», que reunia els «hombres sabios y eruditos», les tornava a deixar fora amb els mateixos discursos sobre llur beneiteria i feblesa, que les presentava com a éssers que havien d'estar sota la tutela d'un subjecte superior: l'home. Hi van contribuir l'Església afegint valors com el pudor i la castedat, i també les mateixes dones, que educaven llurs filles com elles havien estat educades: en l'ideal de l'«etern femení», la domesticitat, l'obediència i la modèstia.

L'obra de Josefa Amar (1749-1833) defensant el talent i l'aptitud de les dones per a entrar en esferes d'activitat reservades als homes s'enfrontava obertament als discursos del seu temps. L'*Informe Quintana* (1813) per a la reforma de l'educació a Espanya propugnava un sistema educatiu públic, universal i gratuït, exceptuant-ne les dones, la instrucció de les quals «debe ser privada y doméstica». En la mateixa línia, Severo Catalina escrivia en 1858: «eduquemos a las mujeres, e instruyámoslas después, si queda tiempo».

Discursos i situació a la que no són alienes les dones del món del llibre, ja que a llurs mancances de formació professional s'afegeixen les restriccions legals i la submissió als models establerts de conducta social.

Eusebi Planas. «El amor maternal»,
Historia universal de la mujer (1880)

Tasques pròpies del sexe femení

El 1636 l'ordenació gremial *A favor de les dones* especificava (en el ram de la seda) les tasques que eren permeses a les dones de qualsevol estament, condició o estat civil. No podien obrir lliurement cap taller o botiga i havien de restringir les seves tasques al «decòrum i força del seu sexe», la qual cosa va comportar nombroses queixes de dones la subsistència de les quals depenia del comerç dels seus productes.

El 1784 una reial cèdula permetia a les dones d'obrir tallers i botigues, però els gremis els seguien barrant les portes tot considerant-les unes intruses. Exemple n'és, encara un segle més tard, el cas dels linotipistes encarregats de les edicions matutines i vespertines de la premsa, que les consideraven una competència deslleial.

En aquesta línia es troba el gremi de llibreters i impressors, que prohibia l'accés a les dones i considerava el seu treball complementari al de l'home i sense qualificació ni visibilitat professional: posar a assecat i despenjar els fulls impresos, plegar-los i agrupar-los en quaderns, cosir-los...

Al final del segle XIX, les dones treballadores o empresàries són acceptades en les societats liberals, malgrat que encara són vistes amb recel i mantenen unides les seves qualitats professionals a les funcions familiars i domèstiques. Veiem, com assenyala Celia Amorós (*Hacia una crítica de la razón patriarcal*) que «en general la mujer tiene poco que ver con la ley: la ley es por excelencia la ley del Padre, la Metáfora paterna».

Eusebi Planas. «La maestra catalana»,
Las mujeres españolas, americanas y lusitanas (1881)

Aprendre l'ofici

Casa i negoci formaven una unitat espacial i familiar, ja que tots els membres, segons les seves possibilitats, ajudaven en les tasques productives i de consum. Són escasses les referències que tenim sobre dones que realitzessin tasques de composició tipogràfica o de gravat, segurament per la poca formació que rebien en el taller, ja que l'objectiu patern era buscar per a elles un bon matrimoni amb un home de l'ofici. Així, són nombroses les dones que ni tan sols sabien llegir ni escriure, tot i viure entre llibres.

Relacionat amb l'anterior, i tot i que en alguns casos rebessin un ensenyament formal, el gremi no els permetia tenir el grau de mestre ni d'oficial; llurs noms no figuren en els peus d'impremta, que relacionen la dona amb el nom del pare (com el cas d'Isabel Jolis, que durant els onze anys que dirigeix la impremta consta com a «Hereus de Joan Jolis») o del marit difunt («Vídua de», «Vídua i Fills de» o «Hereus de»). En molts casos el peu d'impremta indica merament la propietat o l'administració del taller, que funciona a les ordres d'un oficial o mestre del gremi: en els llibres publicats per Maria Martí, vídua de Joan Pau Martí (1722-1729) figura com a peu «a la impremta de Maria Martí vídua, administrada per Mauro Martí llibreter».

Regir una impremta requeria coneixements tècnics, dots organitzatives per tal de dirigir el personal masculí (aprenents i oficials), capacitat de gestió i visió comercial. Malgrat que hi va haver dones que van demostrar capacitat professional en els negocis de la llibreria i la impremta, la seva activitat es considerava només de custòdia dels negocis familiars fins que un home, considerat titular legítim, pogués fer-se'n càrrec.

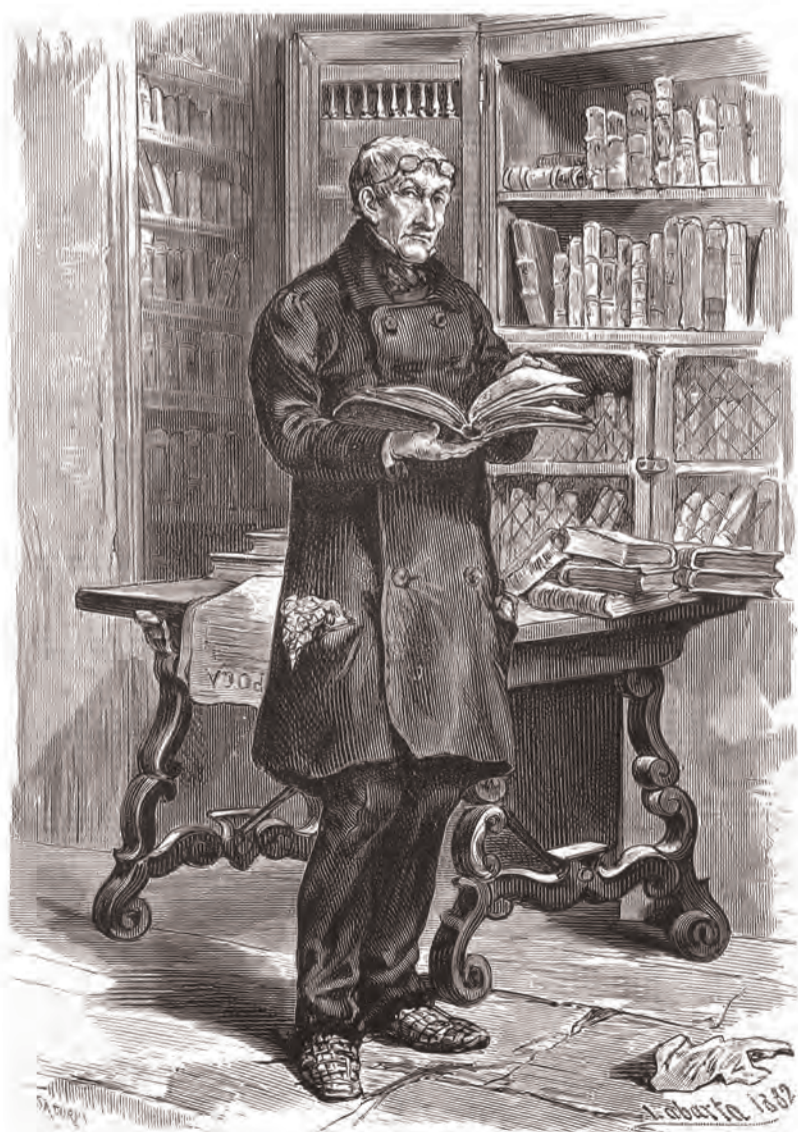
L'absència de dones que adquirissin, en nom propi, imprentes o llibreries es va deure a la seva impossibilitat d'agremiar-se –única manera de poder exercir la professió–, a les restriccions educatives, socials i jurídiques a les que estaven sotmeses i a la manca de consideració i prestigi atribuïda al treball femení.

Vídues, òrfenes i gremi

Els oficis d'impressor-llibreter i de llibreter «con tienda abierta» es van agrupar en 1553 en la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters. En 1684, el Consell de Cent va acceptar que les ordenances de la corporació d'impressors protegissin els interessos de filles i vídues, ja que el gremi, ajustant-se als discursos de l'època, classificava les dones en solteres, casades i vídues, és a dir, segons el seu estat civil que, evidentment, es vinculava a un home: «...si acás morrà algun estamper col·legiat del dit Col·legi... sens fill, ni filles, en tal cas, la viuda muller de dit defunt puga tenir y fer córrer aquella [impremta] lo temps que estarà viuda y ab lo nom del dit col·legiat». I respecte de les filles: «col·legiat morrà deixant algun fill, o filla, en tal cas lo tal fill puga fer córrer la dita estampa fins a tant que tinga edat de vint anys. E si serà filla tenir la dita estampa fins a tant sia casada, y no més avant».

Veiem com al segle XVII es manté el mateix discurs del segle XII, quan els *Usatges* de Barcelona de 1150 declaraven «*Unaqueque mulier*: cascuna fembra sie esmenada segons valor de son marit; e si no ha marit, ni l'hagué anc, segons valor del pare o del frare». Els gremis van permetre a les vídues sense fills i a les filles solteres continuar en el taller sota el nom del pare o marit difunts, i encara que havien de complir amb les seves obligacions contributives, no participaven en les reunions, festes ni cerimònies del Confraria de Llibreters i Impressors amb reconeixement professional propi, ja que eren mers subjectes interins.

La protecció del gremi a aquestes dones es va ampliar en 1802 en incloure les filles d'oficials perquè les filles dels agremiats poguessin cobrar el dot de 75 lliures, tant si es casaven amb mestres o agremiats, com si ho feien amb fills d'agremiats o mossos que no ho eren. En 1816 els gremis, per acord de la Junta de Comerç, modifiquen la seva posició i consideren el treball femení una ajuda per al manteniment de la casa i que deslliura les dones «de los graves perjuicios que ocasiona la ociosidad».

Dones en el negoci del llibre a Barcelona

Des del segle XVI són nombroses les dones al capdavant de tallers d'impremta, fet que augmentà considerablement en el XVII. Mentre a França es donava el fenomen de les *salonnières* i al món anglosaxó les dones irrompien en el món de la producció editorial, al món hispànic es mantenien els discursos de domesticitat i repulsa social a les dones empresàries, la independència de les quals vulnerava el decòrum.

En el XVIII, aproximadament la meitat dels llibreters i la quarta part dels llibreters-impresors nomenen les seves esposes hereves universals en lloc d'usufructuàries, com era habitual a Catalunya quan la parella tenia fills – en el cadastre de Barcelona de 1716 un 15,7% dels professionals dels oficis del llibre eren vídues –. Aquestes dones havien demostrat llur capacitat organitzativa, gestora i productiva treballant al costat del seu marit o substituint-lo quan era absent o malalt.

En la contribució del sector de 1823, constaven sis dones: Eulàlia Ferrer (vídua d'Antoni Brusi), Josefa (vídua de Coll), Narcisa Dorca i Indar (germana de Joan Dorca), Francesca (vídua de Joan Manuel Massuet), Tecla i Rosa Roca (d'Agustí Roca). En la de 1838 trobem cinc dones entre 34 signatures d'impressors; en 1849, cinc de 38; en 1854, tres de 38: Maria Garriga com a "Vídua i Fills de Garriga", Antònia Mayol (vídua de Joaquim Mayol) i la vídua d'Antoni Sierra, i una llibretera, Cayetana de Landa, entre les catorze botigues d'aquest tipus. Finalment, en 1875, tres de 33: vídua de Valentí Torras, vídua de Buenaventura Bassas i vídua i fill de Gaspar.

En 1844 un decret obligava els impressors i llibreters a figurar en un registre i tenir un rètol identificador en la porta dels seus establiments; en 1881, assenyala Dolors Monserdà de Macià («La viuda», en *Las mujeres españolas, americanas y lusitanas pintadas por sí mismas*):

«Es imposible atravesar una calle, de las industriosas provincias de nuestro principado, sin encontrar varios establecimientos, cuya razón social sea *Viuda de X. é hijos*. Al leer este rótulo, casi siempre se puede afirmar que la dueña nombrada *señora y majora* por su difunto esposo, ha realizado proezas que parecen imposibles á la debilidad y escasa instruccion de la mujer.»

El negoci del matrimoni

Mentre el treball d'un home depenia principalment del seu grup social, del seu nivell d'aprenentatge i de la seva posició en el gremi, el d'una dona depenia del seu estat civil, del nombre i edat dels fills i de l'ofici del marit. Les vídues i pubilles de firmes importants de llibreria o d'impremta – com les tres vídues Piferrer o Eulàlia Ferrer (Brusi) – adquirien la titularitat d'un negoci del que, en la majoria de casos, només havien rebut un aprenentatge informal de l'ofici: una solució per a portar-lo a bon port era casar-se amb un oficial o un mestre del gremi. Per a les filles de mestres de baixa posició socioeconòmica o sense taller propi, aquesta titularitat circumstancial, o aquest aprenentatge informal, suposava un capital més a l'hora de casar-se, ja que mentre que els hereus de negocis rics optaven per noies d'altres sectors professionals (comerciants, advocats, metges, etc.), els de tallers mitjans o petits i aspirants a mestres es casaven amb «hijas del oficio», és a dir, filles d'agremiats.

En tot cas, eren essencials els capítols matrimonials, ja que entre les parts s'acordava la constitució de la societat familiar: s'hi establien les herències, els drets, el dot, l'escreix i la titularitat dels béns. En el dret català, excepte pacte exprés, els béns adquirits durant el matrimoni eren del marit, encara que els hagués comprat la dona, raó per la qual abans del matrimoni es feia l'inventari de cada negoci, adjuntant-se als capítols.

Un altre element important era la qüestió del nom, no només com a reconeixement de l'origen familiar sinó com a marca comercial de valor econòmic. Les opcions eren que un cognom absorbís l'altre o que tots dos apareguessin junts: depenia de la potència econòmica i el reconeixement professional de cadascuna de les cases que s'unien en l'enllaç.

En el cas d'Eulàlia Ferrer i Pasqual, hereva del negoci de Josep Ferrer, i Gislè Manyach i Batlle, nebot del llibreter Jaume Batlle, es va imposar la importància de la llibreria Ferrer i Gislè prengué el cognom de la seva esposa, esdevenint des de llavors Gislè Ferrer.

També va haver-hi ocasions, però, que tot i haver-ho pactat als capítols matrimonials, s'incomplia l'acord, com va passar amb Eulàlia Ferrer i Montserrat i Antoni Brusi i Mirabent, quan aquest no canvià el cognom pel de Ferrer.

Vídues impressores i llibreteres

Des del segle XVI ja es consideraven els drets de les filles i vídues dels agremiats:

«si el maestro moria dexant algún fill o filla en tal cas la dita viuda vivint empero viduament puga tenir la dita botiga per los dits fill o filla seus y del dit defunct sense empaig ni contradicció de alguna cort o persona fins a tant que lo dit fill tingue edat de divuit anys y no mes anant [...] E si será filla pugue tenir la dita viuda la dita botiga fins a tant haje casada la dita filla y no mes anant». *Ordenances de la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreteres*, 1553

Les vídues sense fills acostumaven a casar-se amb algun oficial que continués el negoci. Les que no volien fer-ho disposaven d'un *any de plor* (un any i un dia) per a continuar amb el negoci mentre cercaven una alternativa – circumstància que no es troba en altres gremis ni en altres llocs d'Espanya –. La legislació insisteix que les vídues gaudien de privilegis per a tenir vida honesta. En casos excepcionals, com durant l'epidèmia de pesta de 1650 a 1653, el govern municipal no dubtava en permetre que las vídues sense fills continuessin en l'ofici de llurs esposos en qualitat de mestres, pagant les taxes corresponents al gremi.

Encara que les dones, solteres, casades o vídues, demostrassin llur vàlua en el període que passaven al front del negoci, continuaven essent considerades com a subordinades en una jerarquia professional patriarcal revestida de paternalisme que les privava d'identitat professional, ja que no podien accedir a la preparació reglada de l'ofici, ni contractar aprendents.

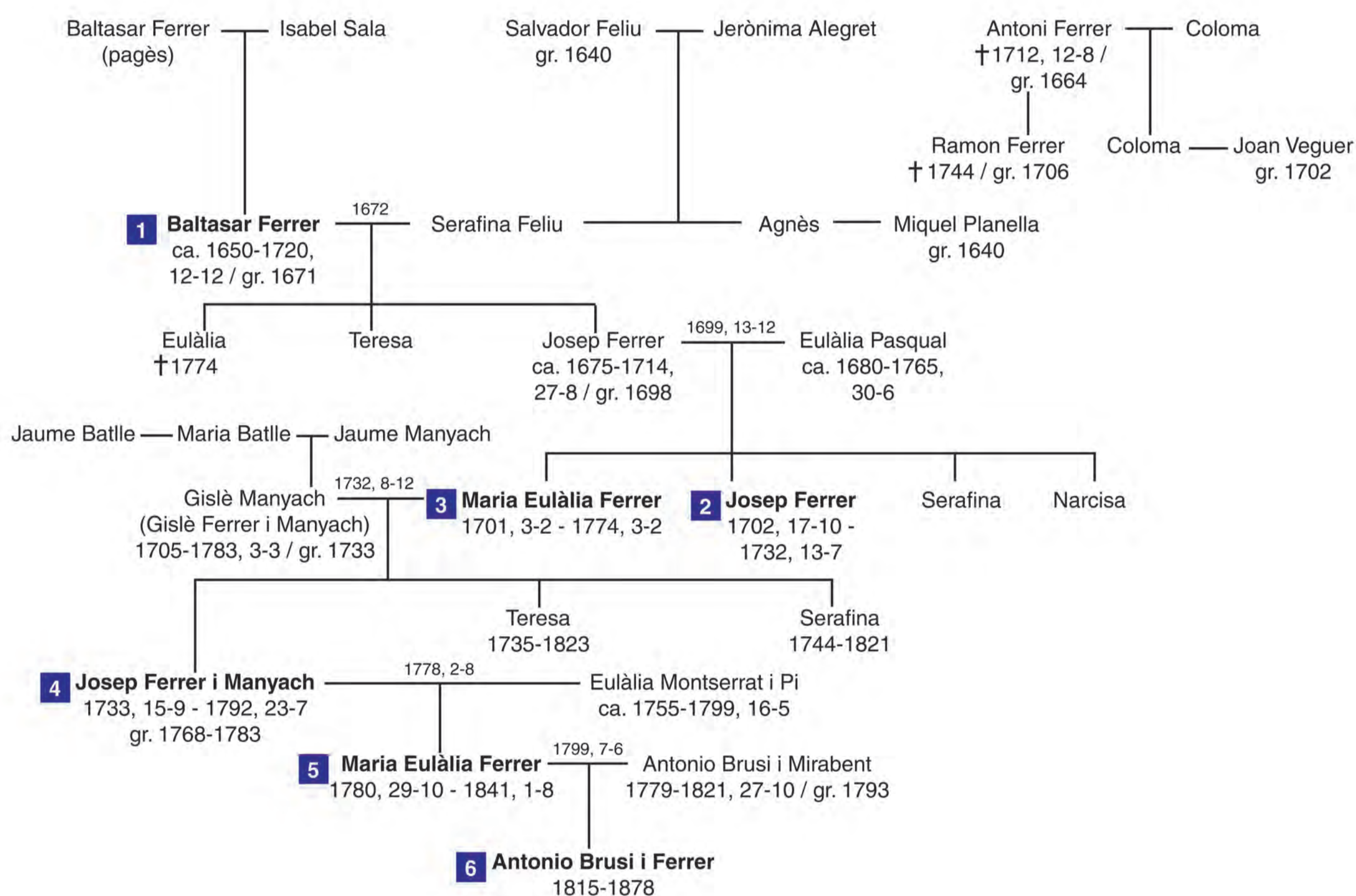
El gremi les reconeixia només com a regents del negoci familiar i, tot i que sotmeses a les mateixes obligacions legals que els altres impressors i llibreteres, no en tenien els mateixos drets.

Eusebi Planas. "La muerte del esposo",
Historia universal de la mujer (1880)

La família Ferrer: paradigma del negoci del llibre

Els Ferrer van ser una nissaga notable en el món del llibre barceloní del segle XVIII. A l'arbre genealògic s'observa l'evolució del negoci (instal·lat al carrer Llibreteria, 22), des de Baltasar Ferrer fins a Eulàlia Ferrer i Montserrat – qui, en morir son pare i com a pubilla, va heretar la llibreria –, i Antoni Brusi i Ferrer. El 1799, amb 19 anys, Eulàlia maridà Antoni Brusi i Mirabent, «menor de 25 anys i major de 23», llibreter. El matrimoni havia estat acordat dos anys abans entre Antoni i la mare d'Eulàlia, ja vídua, com era pràctica habitual del gremi i de l'època. A partir d'aleshores i fins al 1808 el negoci es va denominar «Brusi y Ferrer», mentre que posteriorment es va presentar sota el nom de Brusi.